

Mikesy Gábor

A kisebb földrajzi nevek egységesítése

A földfelszín részleteinek az azonosítására használt tulajdonnevek a különböző nyelvhasználati szinteken a kisebb-nagyobb helyi közösségektől a hivatali bejegyzéseken át a nagy publicitású kiadványokig rendkívül változatos képet mutatnak. Valamennyien találkoztunk a *Pest* név használatával 'Budapest' értelemben; a hivatalosan *Bácsszentgyörgy* nevű falura helyben és a szűkebb környezetben informálisan a *Gyúrt* nevet használják; természetföldrajzi térképeinken egyre gyakrabban jelenik meg a *Bakonyerdő* arra a hegységre, amely a földrajz-könyvekben *Dunántúli-középhegység* néven szerepel; a helységnévtárakban található *Majlákdűlő*-t a helyiek *Kisstanya*-nak ismerik stb. Vannak a névhasználatnak olyan színterei, amelyek a végtelen nagyságú névállomány egy-egy körére ajánlják, igénylik vagy éppenséggel megkövetelik a nevek normatív formájának rögzítését a névvel jelölt objektumra való szigorú vonatkoztatással.

Ilyenek a közigazgatásban használt nevek, különös tekintettel a helységnevekre, amelyek az anyakönyvezés, a lakcím- és az ingatlan-nyilvántartásban betöltött szerepükön túl nélkülözhetetlenek a közlekedésszervezésben, postaforgalomban stb. Számonkérhető tájnevekre van szüksége a földrajztanításnak, pontos közterületnevekre az útkereső elektronikus szolgáltatásoknak. Ilyenek voltak történetileg a földadókataszteri nyilvántartáshoz tartozó telekkönyvekben, birtokíveken és térképeken használt dűlőnevek. A modern GPS alapú technika is lényegesen kevesebb szolgáltatást nyújthatna rögzített formájú földrajzi nevek nélkül. Ezekhez jelentőségükhöz mérten más és más súlyú szabályozás szükséges, a törvénytől kezdve az önkormányzati határozaton át az egyszerű nyilvántartásba vételig.

A probléma nemzetközileg ismert, tudjuk jól például, hogy München olasz neve *Monaco*, és ezt használják is a nemzetközi forgalomban sokak életét megkeresítve. A nemzetközi szinten jelentkező problémák kezelésére az ENSZ is kialakított egy intézményi struktúrát, amely alapvetően a nemzeti és regionális szintekre támaszkodik. Ebben a szervezetben kulcskifejezésnek számít a *standardization of geographical names*, amit idehaza inkább szoktunk földrajzinév-egységesítésnek, mint standardizációnak mondani. A standardizáció lényege az UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names) által kiadott földrajzinév-egységesítési kézikönyv szerint az, hogy egy megfelelő felkészültségű és a célnak megfelelő mandátummal felruházott szervezet a névválto-

zatok közül kiemelve és regisztrálja az adott földfelszíni részlet nevének normatív alakját (Manual 9) A kézikönyv komoly hangsúlyt fektet arra, hogy a földrajzi nevek standardizációja a helyi névhasználatra támaszkodjon: a neveknek a tájékozódás támogatásán kívül erős identifikáló szerepe is van.

Magyarországon 1963 óta létezik a Földrajzinév-bizottság, kezdetben szorosan a térképészeti ágazatot felügyelő hivatalok (ÁFTH – Állami Földügyi és Térképészeti Hivatal, OFTH – Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal) mellett működve, 1989 óta általánosabb felelősséggel felruházott, kormányrendeletek által megszabott illetékességű tárcaközi kormánybizottság. A jelenleg érvényben lévő 36/2011. (III. 21.) Kormányrendelet értelmében a Bizottságnak határozathozatali szerepe van az országos jelentőségű közlekedési, domborzati és tájnevek, valamennyi vízrajzi, természetvédelmi és egyéb lehatárolt mező- és erdőgazdálkodási egységek neve ügyében. Egyéb neveket (országok, helységek, településrészek, közterületek stb.) illetően kötelezően vagy megkeresésre véleményt alkot.

A rendelet kitér a nevek megállapításával és a megváltoztathatóságával kapcsolatos követelményekre is, így pl. „A hivatalos földrajzi nevek megállapításakor figyelemmel kell lenni a helyi lakosság élő névhasználatára, a települési és a helyi kisebbségi önkormányzat, az egyéb szervezetek véleményére, továbbá a természet- és társadalomtudományok eredményeire, a történelmi hagyományokra, különösen a helytörténeti kutatásokra, az elpusztult települések nevére, ezen kívül a földrajzi környezetre, a mező- és erdőgazdasági művelési szerkezetre, a nemzetiségi viszonyokra, a nyelvi és nyelvhelyességi követelményekre. A nyelvhelyességi követelmények magukba foglalják a mindenkorai akadémiai helyesírás követését és az arra épülő szabályok betartását.” Máshol: „a hivatalos földrajzi nevek megváltoztatására akkor kerülhet sor, ha az azonos hangzású hivatalos földrajzi nevek zavart keltőek és a névazonosság másként nem kezelhető, ha a névhasználatban kimutatható változás következett be, ha a névvel jelölt mesterseges létesítményt megváltoztatták vagy átalakították, vagy ha a névhasználat a közérdek szempontjából nem megfelelő. A történelmi hagyományokat őrző nevek nem változtathatóak meg.”

Magyarország a névhasználat színterein egyedítés szempontjából kulcsfontosságú helységnevek rendezését száz évvel ezelőtt megoldotta (MEZŐ 1982), melynek változtatásai négy, ma már országhatáron kívül eső megye kivételével az 1913. évi helységnevtár megjelenéséig életbe is léptek. Az 1898. évi IV. tc. által felállított Országos Községi Törzskönyvbizottság, majd a Központi Statisztikai Hivatal (a helységnevtárak szerkesztésével kapcsolatban), továbbá a térképészeti ágazatot felügyelő intézmények mellett működő Földrajzinév-bizottság az ötvenes évek kivételével folyamatosan működve az egységesítés feladatát megoldotta, viszont az egyedítés sajnos, nem mindig történt az egész nyelvterület szempontjait figyelembe véve (*Komárom, Eperjes, Apaj, Segesd* stb. határo-

kon innen és túl). Ma a teljes magyar nyelvterületre nézve — számos kiváló munka (LELKES 1998, HAJDÚ-MOHAROS 2000) megjelenése ellenére — nincs általánosan elfogadott helységnévlista. Ennek csak kisebb részben okai az említett törzskönyvezés óta bekövetkezett közigazgatási változások (pl. összevonások vagy új helység alakulása), sokkal inkább hivatalos magyar nyelvű alak híján a változatok megerősödése az utódállamok területén, ugyanis újabb, a szétszakítottság egyéb helyein nem érzékelt szempontok merültek fel. Így pl. erdélyiek számára vállalhatatlan az *oláh* előtag használata (*Oláhgyerőmonostor* > *Romágyerőmonostor*); a szlovákiai ún. táblatörvény *Eperjes* néven a csallóközi 'Pozsonyeperjes'-t (Jahodná), és nem Sáros vármegye székhelyét (Prešov) említi stb. Sajnos ma újra egységesítésre szorul a Kárpát-medencei magyar helységnévanyag, és ennek rendezése igazán hungarológiai feladat lenne.

A jelenleg leginkább elfogadott tájnevek rendszerét a földrajztudomány alkotta meg, a „Magyarország földrajzinév-tára” pedig rögzítette. Az évtizedekig nyugvó rendszer az utóbbi másfél évtizedben erős kritikák keresztüzébe került, aminek csak egy része van azzal összefüggésben, hogy a Kárpát-medencét és környékét egységes természetföldrajzi keretben bemutató munkák készültek és terjedtek el (FARAGÓ 2001). Ma az a) történelmi (monarchiabeli és a két világháború közti), b) a 20. sz. második felében meghonosodott, c) az elcsatolt országrészekben (esetenként az államnyelvi minta alapján) kialakult, továbbá d) számos újjátással feldúsított tájnévhasználat elegyét láthatjuk a különböző térképeken és egyéb kiadványokban. Valójában a jelenlegi helyzetben a magyarországi, illetve a magyar tájnévhasználat ugyancsak megérett az újabb egységesítésre.

Mi a helyzet a kisebb földrajzi nevekkel, közkeletűen a mikrotoponimákkal? Ideértem a települési szintnél kisebb, jellemzően egy település közigazgatási területén belül található földrajzi neveket: a településrészeket, a művelt és nem művelt területeket, a vízrajz, a domborzat, az épített környezet és egyéb, a helyi közösség tájékozódása szempontjából jelentős külterületi pontok, helyfajták nevét. Fogalma szerint ide tartozna a közterületek (utcák, terek, parkok) neve is, mivel azonban ezek megállapítása kizárólagosan önkormányzati hatáskörbe tartozik, e dolgozat keretein belül nem tárgyalom.

A kisebb földrajzi nevek alapvető használati terepe az élőbeszéd. Írott formájú megjelenésük a kifejezetten a nevekre összpontosító kiadványokon kívül a nagy és a közepes méretarányú térképeken van. Az általános tapasztalat az, hogy a forgalomban lévő térképeink névanyaga ellentmond egymásnak, de ami még fontosabb, annak a közösségnek az élő névhasználatának is, mely közösségnek a szolgálatára e térképek rendelve vannak. Az okok a történelemben keresendők. A két nagy térképészeti irány: a kataszteri és a topográfiai névanyaga különböző korú, más és más méretarányban és tematikával készült, más névgyűjtési metodikával. Egy dologban közösek: egy idő után nem frissítették a névállományt,

azok változtatás nélkül kerültek az újabb és újabb térképgenerációkra, időnként több évtizedes nyilvánvaló tévedést magukkal görgetve (pl. a borsfai *Kancsi-hegy* c-jének helytelen olvasata után *Kanosi-*, majd *Kanos-hegy* került a térképekre). A nagyméretarányú térképek névállománya hatást gyakorol a helyi közösségek névhasználatára, különösen igaz ez a földhivatalok által szolgáltatott földmérési térképekre, hiszen a „hivatalos név” érzetét keltik, jöllehet a földhivatalok feladatkörében nem szerepel névmegállapítás. Nem ritka, hogy a földmérési alaptérképeken teljesen elavult, 1870 körül rögzített névállomány van. Egy adatközlőm jelentős hátrányt szenvedett a kárpótlások idején, mert a felmerülő résztulajdonában volt *Kis-ritka* dűlőnév a kárpótláskor is használt 1:10000 ma. földmérési térképen nem, csak a frissebb topográfiai volt adatolva.

A frissítés a helyesírásra sem mondható általánosnak, jöllehet az akadémiai szabályzatok „A földrajzi nevek helyesírása”-nak megjelenése előtt rögzítették az alapelveket. A topográfiai térképek az 1970-es évek elejétől fordítottak nagyobb figyelmet a helyesírásra, viszont a földmérési térképeinken gyakori, hogy az első kataszteri felmérések korának szabályozatlan írásmódjával találkozunk, és éppenséggel az átdolgozás számít ritkaságnak.

Az alábbi táblázat Legyesbénye külterületi mikrotoponimáinak eltéréseit ábrázolja a kataszteri és a topográfiai névanyagban, illetve az egységesítés eredményét mutatja be.

1:10000 ma. külterületi átnézeti (kaszteri) térkép	1:10000 ma. topográfiai térkép	A helyben egységesített névanyag
Gilip patak (csatorna)	Gilip-patak Harangod-ér	Gilip-patak Harangod-ér
Gilip	(üres)	Felső-Gilip Kobzos-part Oláh-szállás Pedagógus-föld
Majos	Nagy-Majos Majos-hegy Középső-Majos Határ járó	Nagy-Majos Majos Középső-Majos Határjáró Ürgés
Gilip tanya	Lipóczky-ny.	Giliptanya
Első nyomás	Erdő alja Román-temető	Mély-árok Román temető Dohány-föld

A kisebb földrajzi nevek egységesítése

Második nyomás	Dobogó-dűlő	Dobogó
	Brugó-dűlő	Felső Pap tava
		Huszárvár
Harmadik nyomás	Hosszú járó	Hosszú-járó
		Középső
		Háromvékás
Kígyós halom	Nagy-kúti-tábla	Nagy-kúti-tábla
	Fás-kert	Fáskert
		Istvántanya
Előtelek	Kender-szeri-dűlő	Kenderszeri-dűlő
	Kő-kút-lapos	Kőkút-lapos
Pást	Pap-tavi-legelő	Nagy-legelő
Kassai út alja	Kassi út alja	Kassa út alja
	Kassai-dűlő	Alsó Pap tava
Partostó	Partos-tó	Partos-tó
	Széki-kút-lapos	Széki-kút laposa
	Kis-Hedri	Kis-Hedri
	Séra	Séra
Harangod	Sajgó-legelő	Nagy-legelő
	Pukli-dűlő	Pukli
	Kígyós-dűlő	Kígyós
	Elő-telek	Előtelek
Bocskor ér melléke	Pap-tavi-legelő	Lúci-legelő
	Kőhídi-dűlő	Kőhídi-tábla
		Csátés
Nemes dűlő	Nemes-dűlő	Alsó-Nemes
Pap földek		Felső-Nemes
Kenderföldek		Pap-földek
Zártkert		Hasznos
Fülőhegy	Futó-hegy	Fülő-hegy
Nagy cserepes		Nagy-Cserepes
Kis cserepes		Kis-Cserepes
Barna		Barna
Kutya fagyó		Kutyafagyó
		Hegymege

Ez a felismerés, továbbá a mezőgazdaság 50 évvel ezelőtt csúcsára jutott nagyüzemi átszervezése, a területek átalakulása és az ennek következtében bekövetkező névpusztulástól való félelem indította el a térképi névanyagok az ország területére eső teljes felülvizsgálatát. A földrajzi nevekbe felszívódott nyelvi, település- és gazdaságtörténeti, a biológiai sokszínűségekre valló és számos egyéb vonatkozású emlék a korrekt ábrázolással válik kezelhetővé, kutathatóvá. Az első egységesítési folyamat, ami a „Magyarország földrajzinév-tára II.” sorozatban öltött testet, sajnos, csak a közepes méretarányú térképek mikrotoponímiáját érintette, az 1:10000 ma. bővítés azóta is folyamatban van. Általános tapasztalat szerint ez a méretarány alkalmas a névvel jelölt objektumok és a földrajzi nevek együttesének pontos ábrázolására.

A földmérésről és térképészeti tevékenységről szóló 1996. évi LXXVI. törvény a földrajzi nevek megállapítását és nyilvántartását állami alapfeladatnak nyilvánította, az idézett rendelet pedig e célra a Földmérési és Távérzékelési Intézetet (FÖMI) jelölte meg, ahol a kisebb földrajzi nevek egységesítését is végzik a Földrajzinév-bizottság felügyelete mellett. Bár a jogszabályok használják a hivatalos név fogalmát, nem tesznek különbséget a helyfajták között. Míg a közigazgatásban (is) használt nevek hivatalosságához nem fér kétség, addig a helyi jelentőségű, kisebb földrajzi nevek térképi használatára még akkor sincs kötelezettség, ha azok az egységesítési folyamaton átesnek. Jelenleg a FÖMI az ország területének 60%-ára rendelkezik 1:10000 méretarányban adatolt, egységes szempontú földrajzinév-állománnyal.

A bel- és külterületi településrészek vonatkozásában a helyi névhasználat erős különbözőséget mutat a hivatalosnak számító KSH nyilvántartással szemben mind lexikai, mind nyelvhelyességi és helyesírási tekintetben. Az egységesítési folyamatnak ebben a vonatkozásban az élő névhasználat rögzítésére és az eltérésekkel való szembesítésre kell szorítkoznia. Az igen jelentős, közismert és közúton is kitáblázott solti *Járáspuszta* például nem szerepel a statisztikai nyilvántartásban, helyette a helyben egyáltalán nem ismert *Tsz-lakótelep* névalakot találjuk; a létező és nem is rég önálló község *Pacsatüttös* ugyancsak eltűnt a nyilvántartásokból, és a hasonló eseteknek sokaságát találjuk, ha a fizikai valóságot szembesítjük a szöveges forrásokkal. Bonyolítja a helyzetet, hogy mind a KSH, mind a FÖMI részére az önkormányzatok szolgáltatják az adatokat. Ezek egységesítésére az eddigi több próbálkozás ellenére még nem körvonalazódik a megoldás.

1. A kisebb földrajzi nevek egységesítésének szempontrendszer

Összhangban a standardizáció közkeletű fogalmával és a magyar szabályozással a helyi jelentőségű földrajzi nevek előterjesztője az önkormányzat. Fontos, hogy a névmegállapítás alapvetően helyben, a helyi önkormányzat társszervezésében, több, a teljes területet többszörösen lefedő helyismeretű, helyi illetőségű szemé-

lyek és a használat vagy birtoklás okán érdekelteltek bevonásával történjék, és az önkormányzat hitelesítse a névrendezés eredményét.

A földrajzi név és a denotátum egymásra vonatkoztatása egyértelmű legyen; a jelölt objektum geometriai alakzatát ábrázolni kell (polygon, vonal, pont). Az egységesítést a felszín fizikai képét, parcellázottságát és művelési ágait legjobban visszaadó segédletekkel (térképek, kataszter, ortofotó, domborzatmodell) támogatva kell végezni. A névrendezés a külterületeken általános gyűjtőkörű, valamennyi helyfajta nevét felvesszük.

A megállapított nevek a valóságos névhasználatot tükrözzék. A névmegállapításnak ne legyen előzetes koncepciója se a nevek nyelve, se a lexikai és morfológiai szerkezet tekintetében, és irányadó forrás se legyen megjelölve. A tájszavak a nevek lényegéhez tartoznak, a névírás a helyi nyelvváltozatot tükrözze, amennyire lehet; helyesírás és a pusztán hangtani variánsok tekintetében azonban a köznyelvi írásmódokat alkalmazzuk, amint a földrajzi köznevek írásában is.

Nem lehet előzetes elvárás arra, hogy mely objektumok kapjanak külön nevet, ez is az élő névhasználat szerint alakul (szokás volt bizonyos térképajtákon pl. a nagy kiemelkedéseket névvel felruházni akkor is, ha az a rész a helyi denotátumok struktúrájában csak el nem különülő része pl. egy erdőnek).

Több változat esetén a leginkább elfogadott forma rögzítendő, de az adatállományba több változat felvétele is indokolt lehet (mint kiegészítő adat). Kisebbségi nyelvű helyeken, amennyiben több nyelven létezik élő földrajzinév-használat, indokolt minden nyelvi változat adatolása is. Megállapítható kizárólagosan kisebbségi nyelvű név is, ezek írásmódját viszont az adott kisebbség nyelvi szakértőjének lektorálnia kell.

A közigazgatási határok által szabdaltnál földfelszíni részletek nevének a szomszédos települések névállományával való egyeztetését biztosítani kell, illetve — különösen a vízfolyások és a természetvédelmi területek vonatkozásában — az országos nyilvántartásokkal is.

2. A fő forrásmunkák

Egy település földrajzi neveinek igen széleskörű forrásai lehetnek, némely forráscsoportot azonban, melyek erős viszonyban vannak vagy lehetnek a mai névállománnyal, és a lokalizáláshoz is támpontot nyújtanak, kötelezően feltárunk, a terepmunka során magunkkal vesszük, vagy neveiket egy munkatérképre átvezetjük. Azt kijelenthetjük, hogy Magyarországon nincs jelenleg olyan modern névállomány, amely az ország teljes területére, azonos metodikával, tudományos háttérrel, a földrajzi objektumok teljes körére lokalizált névállományt kínálna.

a) A kataszteri térképek

1856-tól a második világháborúig tartó nagyon részletes, 1:2880-hoz ma. térképek a korabeli dűlőneveket és a külterületi gazdasági létesítmények nevét (mal-

mok, puszták, majorok) tekintve megkerülhetetlenek, egyéb névtípusokat (domborzat, vizek, építmények stb. neveit) tekintve változó mennyiségű és minőségű adatot tartalmaznak. Több, de alapvetően egységes, helyenként többször (pl. tagosításokkor) megismételt felmérésről van szó. Mivel ezek nevei gyakran változtatás nélkül kerültek az újabb földhivatali térképekre, és ezek 1991-ig, a honvédelmi okokból titkosított topográfiai térképek titkosításának feloldásáig gyakorlatilag az egyetlen, a polgári lakosság számára hozzáférhető, nagy méretarányú térképtípus volt, s mint ilyen, nagy hatással volt az élő névhasználatra is. Számos mai név a kataszteri térképek neveinek differenciálásával keletkezett, máskor a motivációt (pl. egy rég nem létező épületet) találjuk meg rajtuk a helyes formában. A névanyag összessége és az ábrázolt objektumok térszerkezete és mennyisége már évtizedekkel ezelőtt is elavult volt, az első világháború után kezdődő és a 20. század folyamán több ízben ismétlődő, a névanyagra erősen ható birtokátalakító folyamatok alig hagytak nyomot névanyagukon. A kataszteri térképek névanyagának felvétele óta maga a földfelszín is olyan változásokon ment keresztül, ami az eredeti névanyagot esetlegessé tette.

b) A topográfiai térképek

A 3. katonai felmérés (1869–1885) és felújításai kis méretarányuk (1:75000) következtében csak a legfontosabb nevek feltüntetését tette lehetővé, de így is fontos forrás a domborzati nevek, külterületi építmények (puszták, majorságok, malmok) nevének eredeti alakjára (különösen elpusztult objektumok esetében), illetve a víznevekre vonatkozóan.

Az 1950-es években először két 1:25000 méretarányú sorozat készült el a teljes országra, majd 1:10000 méretarányú topográfiai térképsorozatok is készültek. Az utóbbiak karbantartása a legutóbbi időkig tartott. Valamennyi földfelszíni részletet, illetve — a nevek felől közelítve — valamennyi (méretarányában ábrázolható) földrajzinév-típust feltüntető mű. Az 1. és a 2. világháborút követő földosztások után kialakult névrendszer, a domborzati, a vízrajzi és egyéb névtípusok (tanyák, romok, keresztek, egyéb nevezetességek) legteljesebb lelőhelye. Több sorozat, országosan egységes térképrendszer. Nem községhatáros, hanem szelvényezett, a szomszédos területekkel való összefüggéseket láttató művek. A névrajz a felmérés fontos része volt, kötelező volt a helyi lakosságot kikérdezni. Sajnos, az utolsó sorozatokon a nevek fontossága érezhetően leértékelődött. Bizonyos típushibákat ismerni kell a feldolgozásukhoz, mivel egyrészt a topográfusok nem mindig birkóztak meg a hallás után szerzett névanyag köznyelvi alakra hozásával (pl. „csikostó” > *Csikós-tó Csíkós-tó* helyett), a tájszavak kezelésével (pl. *Borzás* ’bodzás’ helyett *Borzas* stb.), másrészt egy időben utasítás volt a névnek a terület jellegére vonatkozó földrajzi köznévvvel való kiegészítésére (pl. *Irtás-part* > *Irtás-parti-dűlő*, Tura). Egyes jelkulcsi elemmel ábrázolható tereptárgyak névírása hiányos, illetve szemantikus rövidítés (*El.* ’erdészlak’, *Btp.* ’Baromfitelep’).

Minden hiányosságuk ellenére a nagy méretarányú topográfiai térképek a hazai névírás szempontjából a legfontosabb forrásmunkát jelentik, és sajnálatos, hogy hosszú titkosításuk következtében nem találhatták meg helyüket sem a helyi közösségekben, sem a tudományos kutatásban.

c) Magyarország földrajzinév-tára (FNT)

Az első rész „Fontosabb domborzati, táj- és víznevek” alcímmel ezen objektumok neveit tartalmazza, majd 19 megyei kötet következik az egyes települések névanyagával, térképmelléklettel, de sajnos, csak a közepes méretarányú térképek részletességével. Nyelvészek és térképészek közreműködésével készült munka, amelynek a szerkesztése során kristályosodtak ki a földrajzi nevek helyesírásának ma elfogadott szabályai. Az FNT körébe tartozik valamennyi földrajzinév-típus a nagytájaktól kezdve a helyi jelentőségük folytán névvel bíró pontokig. Bár keletkezésekor a térképészeti ágazat számára tulajdonképpen hivatalosnak számított, a nevek viszonylag csekély számán túl ma már azzal is számolni kell, hogy a kötetek minimum negyven éves kora miatt egyes adatai elavultak.

d) Egyéb térképi források

A turista-, városinformációs, tematikus és egyéb térképek nem, vagy csak egy-két földrajzinév-típusra vonatkozóan tekinthetők önálló gyűjtésnek (pl. sziklák, barlangok esetében a turistatérképek, vizek esetében a vízügyi igazgatóságok működési területét bemutató térképek), más nevek esetében többnyire az állami topográfiai térképek követői.

e) A nyelvészeti névgyűjtések kötetei

A leggazdagabb, egyben a legnagyobb kritikai figyelmet igénylő gyűjteményei ezek a földrajzi neveinknek, megkerülhetetlen forrásmunka az adott területekre. Sajnos, csak az ország felére készült el. Nyelvészek instrukciói alapján többnyire helyi pedagógusok és diákok gyűjtötték. A nevek mennyisége többszöröse bármely más forrásnak, számos község anyagában átlagosan 3-5 hektárra jut egy név, ami elképzelhetetlen a közösségi névhasználatban. Gazdagsága annak is köszönhető, hogy nem különül el bennük a közösségi névhasználat az egyéni és a familiáris körben használt nevektől. Módszere nem a földfelszíni részletekre összpontosít, hanem a nevek minél teljesebb adatolására, így a több adatközlőnek ugyanarra a részre vonatkozó névváltozatai egymástól függetlenül, a megnevezett helyek számát megsokszorozva kerülhettek felvételre, nem ritkán 4-5 hektáronkénti átlaggal, kisebb településekre is több száz nevet megadva. Ennélfogva ezek a munkák a legbőségesebben kínálják a rákérdezésre való nevek körét, viszont a valóban élő és közösségi névhasználat megítélésében kevésbé támogat. A változatok sokasága megjelenik egy adott helyhez kötve is. A motivá-

ció kielégítetlen feltárása helytelen lejegyzési alakokat eredményezhetett (pl. *Toka* > *Tokaji-pusztá Tokai-pusztá* helyett, Tengőd). A névgyűjtési kötetek átlagéletkora ugyancsak 40 év felett van, így adatainak relevanciája csak viszonylagos lehet a mai viszonyokra. Helyenként akkurátusan feltünteteti a földrajzi nevekre erősen jellemző rész–egész viszonyokat, a munkák túlnyomó többsége ilyen szempontból is felülvizsgálatra szorul.

Sajnos, nem állt megfelelő térképi segédlet a gyűjtők és közzetevők rendelkezésére, így a nevek és objektumok kapcsolása nem biztosított. A térképi források és a térképi ismeretek hiánya, az alapként használt földmérési alaptérképek nehezen kezelhetősége (ezeken nincs domborzatrajz, vagy az aktuális művelési ág feltüntetése, viszont sok a természetben nem látható, virtuális vonal) következtében a mellékelt térkép-vázlatokon számmal jelölt lokalizációt csak tájékoztatónak lehet venni, nem is volt ennél több céljuk. Gyakori egy község neveinek a szomszéd község nevei közt való tárgyalása.

f) Helységnévtárak

A központi belterületen kívüli lakott helyek vonatkozásában a Központi Statisztikai Hivatal helységnévtárai jelentik a kiindulópontot, de nemcsak a legfrissebbek, mert a hivatalos népesség-nyilvántartás előszeretettel alkalmaz körzetesítéseket, amelyekben felszívódhatnak a hagyományos tanyanevek.

3. A kisebb földrajzi nevek egységesítésének módszere, folyamata

- Az említett források feldolgozása, munkatérkép-készítés, kritikai észrevételek.
- Térképi és térinformatikai segédanyagok beszerzése (ortofotó, szintvonalas térkép, digitális kataszter, domborzatmodell stb.). Vannak ugyanis nevek, amelyeknek a lokalizációját csak a pontos parcellarendszer ismeretében lehet elvégezni, mások határait a művelési ág szélé, ismét másokét a domborzati jelleg stb. határozza meg.
- Időpont-egyeztetés az önkormányzattal, adatközlők szervezése.
- Az adatközlőkkel a munkatérképeken és segédanyagokon a helység teljes területét több szempontból átvizsgáljuk. A denotátumok struktúráját hézagmentesen állapítjuk meg figyelemmel a névvel jelölt objektumok rész–egész viszonyaira. Külön kérdéscsoport a térképen esetleg láthatatlan objektumokra (pl. kereszt, forrás, rom) kérdés. A munkának ebben a szakaszában a helyi adatközlőket nem szembesítjük a források neveivel.
- Az adatközlők által spontán nem említett, forrásokból ismert nevekre rákérdezzünk, és az így nyert adatokkal kiegészítjük a denotátumok és nevek spontán adatolt rendszerét.
- Az adatokat térképeken írással és szabadkézi rajzzal, valamint táblázatos formában is rögzítjük.

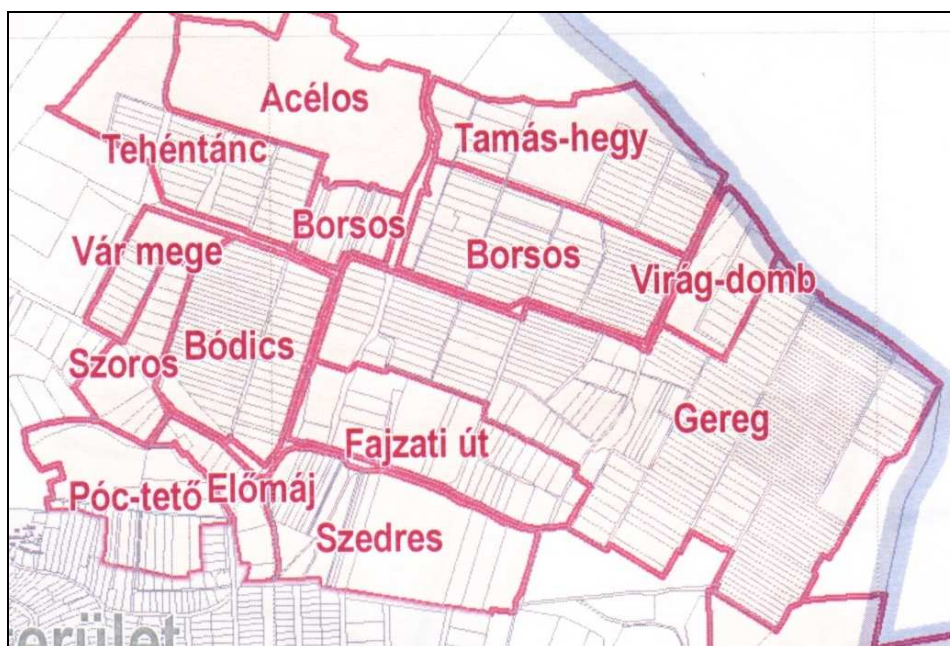
- A bizonytalan lokalizálások megerősítése terepi bejárással.
- Helyi jóváhagyás hitelesítő záradékkal.
- Adatbázis-építés (a források és változatok feldolgozásával) és a térképek digitális feldolgozása (az utóbbi egyelőre csak célzott területeken valósul meg).
- Nyelvhelyességi és névrendszertani szempontból kérdéses eseteknek a Földrajzinév-bizottság elé terjesztése.

Az itt szereplő táblázatban Mórighida földrajzinév-egységesítési adatlapjából látunk egy részletet.

Sorszám	Helyi egyeztetés	típus	Előzmények	Forrás
1.	Átó-földek	te	Kistó Pörös erdő Kistó Pörös erdő	K 1908 K 1908 FAT FAT
3.	Vörös Iván-föld	te	Pörös-erdő Pörös-erdő	K 1908 FAT
4.	Dóka-tó	tó		
5.	Vak-Rába	vf	Holt Rába	FAT
9.	Kétrendes	te	Hosszú földek	K 1908
10.	Szivács	te	Szilvás Szilas	K 1908 T 1075
15.	Dombi-föld	te	Dombi föld Dombföld Faluhelyi legelő Faluhelyi legelő Gazdák legelője Gazdák legelője Gazdák legelője Legelő osztás Legelő osztás Legelő osztás Faluhelyi legelő Faluhelyi legelő Faluhelyi legelő Kisvölgyi dűlő Kisvölgyi dűlő	T 1075 FNT K 1908 FAT K 1908 T 1075 FAT K 1908 T 1075 FAT K 1908 T 1075 FAT K 1908 FAT
83.	Bírósági-lapos	te	Tördemész Tördemész Tördemész-dűlő Tördemész	K 1908 T 1075 FNT FAT

84.	Sefüsefák	te	Tördemész Tördemész Tördemész-dülő Tördemész	K 1908 T 1075 FNT FAT
-----	-----------	----	---	--------------------------------

Az alábbi térkép pedig Gyöngyöspata digitálisan feldolgotott dűlővázlatából ábrázol egy részletet kataszteri térképi alapon.

4. A földrajzinév-egységesítés problémái

1. A földfelszín természetes és mesterséges változásai következtében a lehetséges denotátumok rendszere, szerkezete erős változáson ment keresztül az utóbbi időben, ezzel párhuzamosan a szinkrón közösségi névadás és névhasználat esetlegessé vált. Helyenként vitális: vagy új nevek születnek, vagy a régi neveket használják az új struktúrára, másutt a névhasználat elbizonytalanodását találjuk, különösen megváltozott művelési ágak esetén, ha a név erre utalt („Az csak volt Barackos!”)

2. Az egyben művelt területek jelentős része nem köthető közigazgatási határvonalhoz, 2-3 helység területére is átlógnak, de a helyi közösségek külön-külön neveket használnak.

3. A nagyobb és kisebb lehatárolt egységek rész-egész viszonyai feloldhatatlan ábrázolástechnikai és adatbázis-szervezési problémát okozhatnak.

4. Az etimologizáció és a deetimologizáció feloldása, illetve meghagyása az egységesítésben. A forrásokból jól kiolvasható eredeti nevek lexikai jelentését

csak kevesen ismerik, így újabban is előállnak és terjednek megértelmesített (pl. *Csádai-dűlő* 'csádé + i + dűlő' > *Csárdai-dűlő*, *Átói* 'általi' ~ *az átoji, *a zátoji > *Zátony*), illetve értelmüket veszített (pl. *Bihal-kő* 'bivaly + kő' > *Bihó-kő*, *Bükk alja* ~ *bikk olla > *Bikola*, *Akol* ~ *az aku, *a zaku > *Zaku*) verziók egyaránt.

5. A névváltozatok közti súlyozás: a döntéshez szükség lehet több adatközlő több szituációban való megszólaltatására. Különösen akkor alkalmazandó, amikor el kell dönteni, hogy a földrajzi köznévi valóban része-e a névnek, vagy csak a szituációból adódó kiegészítés. Hasonlóan ingadozik a kisebb nevekben az *-i* képzős és a képzetlen alakok használata.

6. A kétnyelvűség esetei: szisztematikusan és egyenként kideríteni, hogy kétnyelvű közösségben a nevek nyelve is változik-e a nyelvváltáskor. Milyen írásmódú legyen a magyar nyelvűre váltás folyamatában lévő közösség által használt kisebbségi nyelvű név: magyar fonetikus vagy a kisebbség helyesírása?

7. Számos név van konkrét helyi vonatkozás nélkül, többnyire elpusztult, de a nevüket átörökítő, bizonytalan lokalizálású helyek, objektumok környéke. Felvételük és ábrázolásuk mindenképpen indokolt, mivel ezek a nevek akár a helyi névrendszer legfontosabb (a tájékozódást erősen támogató) elemei is lehetnek.

8. Az adatközlők térképismeretének bizonytalansága (pl. a méretarány érzékelése). Ilyenkor a térszerkezet nehézkes, de adekvát szóbeli körülírással és ezek többszöri ellenőrzésével biztosítható a megfelelő lokalizáció.

Az egységesítési munkák különös értéke, hogy olyan magyar földrajzi nevek rögzítése is megtörténik, amelyek eddig soha semmilyen forrásban nem voltak adatolva. Ez csak részben magyarázható új nevek keletkezésével. Számos név a szűkebb, informálisabb névhasználati körből emelkedett közösségivé, ismét mások hosszú életük ellenére kerültek el a névgyűjtők, névalkalmazók figyelmét. Nem jelentéktelen, ezres nagyságrendű adatmennyiségről van szó (a Zala megyei Türrén például a térképi alkalmazásra szánt nevek egyharmadát először rögzítették), amivel gazdagodik névtudományunk és honismeretünk.

Irodalom

- FARAGÓ IMRE (2001), A magyar névhasználat változásai a Kárpát-medencét ábrázoló térképeken I–II. *Geodézia és Kartográfia* 54/1: 5–12, 45/2: 16–23.
- FÖLDI ERVIN szerk. (1978–1983), *Magyarország Földrajzinév-tára I–II*. Bp.
- HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEF (2000), *Magyar Településtár*. Bp.
- LELKES GYÖRGY (1998), *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Baja.
- Manual = *Manual for the national standardization of geographical names*. New York, 2006.
- MEZŐ ANDRÁS (1982), *A magyar hivatalos helységnévadás*. Bp.

